

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТЕХНІЧНОГО ВНЗ

У статті проаналізовано сутність поняття педагогічного спілкування, визначено його важливість і значення у формуванні особистості студента. Розглянуто функції педагогічного спілкування та їх роль у навчально-виховному процесі вищої школи.

Ключові слова: педагогічне спілкування, освітнє середовище, технічний ВНЗ.

У сучасному світі інформаційного суспільства та в умовах швидкого розвитку науково-технічного процесу особливого значення набуває проблема спілкування як невід'ємної частини людського існування. Спілкування – це, перш за все, взаємодія людей у соціумі, без якої неможлива будь-яка діяльність, а також обмін інформацією в діловій, виробничій, професійній, науковій та інших сферах людської життєдіяльності.

Спілкування є невід'ємною частиною життя й діяльності будь-якої людини. Неможливо уявити діяльність без спілкування, яке здійснюється в усіх сферах життєдіяльності, саме спілкування перетворило індивіда в людину соціальну. Недостатньо сказати, що спілкування відіграє важливу роль у житті людини, воно є головним чинником формування та становлення людини як особистості (О.О. Леонт'єв, Л.С. Виготський). Проблемі спілкування присвячено велику кількість досліджень, проте її актуальність залишається незмінною. Праці з дослідження цієї проблеми належать таким видатним науковцям, як: О.О. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, О.О. Бодальов, Г.М. Андрєєва та інші.

Серед науковців існують різні погляди на спілкування. Ряд дослідників розглядає його як діяльність. На думку О.О. Бодальов вважає, “якщо під діяльністю розуміти активність людини, спрямовану на досягнення певних усвідомлюваних нею цілей за допомогою засвоєних нею у суспільстві, в якому вона живе, засобів і стимульовану такими стільки ж певними мотивами, то діяльністю буде не лише гра, навчання, виробнича або побутова праця, не тільки робота хірурга або художника, а і взаємодія людей одне з одним у формі спілкування” [7, с. 89].

Інші науковці, такі як Л.С. Виготський, В.Н. Панф'єров, Л.С. Рубінштейн, визначають спілкування як обмін думками: “спілкування є взаємодією людей, змістом якої є взаємне пізнання й обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації з метою встановлення взаємовідносин, сприятливих для процесу спільної діяльності” [6, с. 126].

Спілкування може бути вербальним і невербальним. Головним засобом вербальної комунікації є мова людини, яка характеризується правильністю, нормативністю, точністю, логічністю, ясністю, індивідуальністю, образністю, виразністю тощо. Використанням мови в дії є мовлення – мовна діяльність з використанням вербальних і невербальних засобів спілкування, яке може бути усним, письмовим, монологічним, діалогічним, внутрішнім тощо.

До основних невербальних засобів спілкування належать жести й міміка, за допомогою яких виражаються справжні почуття та емоції, навіть приховані.

Необхідною складовою процесу спілкування є навички слухання, без яких не відбувається комунікативний процес, взаємодія між людьми. Слухання сприяє як ефективному діалогу між співрозмовниками, так і розумінню між партнерами по спілкуванню.

Перцепція допомагає в пізнанні людьми один одного в комунікативному процесі, сприяє розумінню дій іншої людини та підтримці й розвитку контактів між учасниками спілкування.

Розглядаючи навчальний процес як складну багатопланову та багатофункціональну діяльність, для педагога – професійну, для студента – навчальну, слід зазначити, що вони неможливі без спілкування, без ефективної комунікативної взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає в аналізі змісту поняття педагогічного спілкування та його функцій в умовах вищих технічних навчальних закладів.

Традиційною є думка про те, що вміння спілкуватись на високому рівні є професійно важливою якістю лікаря, вчителя, викладача, працівника сфери обслуговування, тобто представників такого типу професії, як “людина – людина”. Однак у сучасних умовах необхідність формування вміння спілкуватись не викликає сумнівів щодо фахівців різного профілю, що зумовлено збільшенням обсягів інформації та контактів різних видів. Розвиток сучасного суспільства потребує висококваліфікованих фахівців, у яких комунікативна компетентність у спілкуванні є професійною, а не тільки загальною характеристикою особистості.

Особливого значення у формуванні та становленні людини як особистості та професіонала сьогодні набуває педагогічне спілкування, яке є складним процесом взаємодії й впливу між педагогом та учнями або студентами. Педагогічному спілкуванню також присвячена велика кількість праць педагогів та психологів, зокрема В.А. Кан-Каліка, І.О. Зимньої, Н.В. Кузьміної, А.О. Реана тощо.

Існує багато визначень змісту поняття педагогічного спілкування, зокрема Н.П. Волкова дає так тлумачить цей процес: “педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов спільної діяльності” [1, с. 27]. І.А. Зимня зазначає, що “педагогічне спілкування є формою навчальної взаємодії, співпраці вчителя й учнів. Це – аксіально-ретіальна, особистісно й соціально орієнтована взаємодія” [2, с. 200]. Н.Є. Мойсеюк пропонує таке тлумачення педагогічного спілкування: “педагогічне спілкування – система засобів та прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і вихованців, змістом якої є обмін інформацією, міжособистісне пізнання, створення сприятливого емоційного клімату навчання і виховання” [3, с. 646].

Зважаючи на такі визначення процесу педагогічного спілкування, можна зробити висновок, що педагогічне спілкування – це переважно соціально-психологічна взаємодія людей, результатом якої повинен бути ефективний навчальний та виховний вплив на особистість студента. Викладач у процесі спілкування повинен бути, перш за все, налаштованим на діалог під час спільної діяльності, створювати такий психологічний клімат, у якому студент має відчувати повагу до себе як до особистості з власними поглядами, переконаннями й думками. Якість педагогічного спілкування визначає рівень професіоналізму та педагогічної майстерності викладача.

У структурі спілкування виділяють три компоненти:

- комунікацію (обмін інформацією);
- інтеракцію (організація взаємодії між індивідами);
- перцепцію (процес сприйняття й пізнання один одним партнерами по спілкуванню і встановлення взаєморозуміння) [5, с. 82]. Кожен із цих компонентів є важливим у педагогічному спілкуванні, тому що для педагога метою його діяльності є не тільки передача знань, а й виховання особистості, формування самодостатньої людини з розвиненими комунікативними здібностями.

Комунікативний аспект спілкування є інформативним, за допомогою якого передаються теоретичні й практичні знання, досвід, надбання культури; інші аспекти – перцептивний та інтерактивний – допомагають здійснити вплив на студента, зрозуміти його думки, прагнення, стимулювати до навчальної діяльності, розвинути інтелектуальний і пошуковий потенціал, самовдосконалюватися, вміти оцінювати свої здібності, сформувати людські якості; допомагають партнерам по спілкуванню (педагогу й студентам) відчувати один одного, ефективно взаємодіяти в спільній навчальній діяльності.

Сьогодні актуальними в педагогіці є суб'єкт-суб'єктні відносини між викладачем і студентами, які ґрунтуються на особистісно орієнтованому навчанні, сутність якого полягає в спрямованості навчання на суб'єкта учіння (учня, студента), виявленні його суб'єктивного досвіду, створенні умов для його розвитку, самовизначення, реалізації в майбутньому житті. Особистісно орієнтоване навчання допомагає викладачу будувати навчальний процес з використанням індивідуального досвіду студента. У вітчизняній педагогічній та психологічній науці питання особистісно орієнтованого навчання досліджували І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, В.О. Сухомлинський, І.С. Якиманська та ін.

Особистісно орієнтоване навчання сприяє розвитку індивідуальності студента, активізації пізнавальних здібностей, допомагає розкриттю його прихованих можливостей. На відміну від традиційного навчання, де студент виступає об'єктом навчання і пасивно засвоює знання, особистісно орієнтоване навчання розглядає його як суб'єкта навчання, який стає центральною фігурою навчального процесу, вільно взаємодіє з викладачем, вступає у діалог, самостійно приймає рішення, обговорює проблемні ситуації, стає активним учасником навчального процесу. Ми погоджуємо-

ся з думкою А.О. Вербицького, що “без залучення самих студентів у спілкування, без ставлення до них як рівноправних партнерів по спілкуванню не може бути повноцінного розвитку людини як суб’єкта, члена суспільства і професіонала” [4, с. 7].

У навчально-виховному процесі педагогічне спілкування виконує низку важливих функцій: контактну, інформаційну, спонукальну, координаційну, пізнавальну, експресивну, встановлення відносин, організації впливу, управлінську. Кожна із цих функцій має особливе значення у створенні нормальних відносин між педагогом і студентами, у створенні необхідного клімату в колективі, в активізації пізнавальної діяльності студентів, у створенні рівноправних стосунків між партнерами по спілкуванню, як між педагогом і студентом, так і між самими студентами.

Контактна функція полягає у встановленні контакту між суб’єктами навчального процесу, у готовності позитивно сприймати особистість співрозмовника, інформацію, яка від нього надходить.

Інформаційна функція забезпечує передачу знань, взаємообмін інформацією різних видів, думками й поглядами. Ефективність передачі інформації залежить від уміння викладача формулювати й висловлювати думки, логічно й послідовно будувати повідомлення, зрозуміло та доступно пояснювати складний матеріал, вміння адекватно реагувати на запитання й відповідати на них. Правильна передача навчальної інформації забезпечує рівень пізнавальної активності та зацікавленості студентів певним предметом. Особливо важливою ця функція є в процесі викладання технічних дисциплін, тому що знання втрачають свою актуальність, швидко старіють, і трапляються випадки, що студенти знають більше, ніж викладач. Такі ситуації не можуть позитивно впливати на авторитет викладача, ефективність навчання й зацікавленість певною дисципліною.

Спонукальна функція повинна забезпечити спонукання до активних дій, сприяє розвитку пізнавальної діяльності, впливає на пошукові та дослідницькі вміння студентів. Викладач повинен уміти спонукати особистість до прагнення пізнавати нове та до бажання вчитися, а не навпаки, коли викладач, використовуючи авторитарний стиль спілкування, не дає змоги висловлювати студентам власні думки і переконання; не користується новітніми дослідженнями в межах певної дисципліни, не вміє організувати процес спілкування й зацікавити студента власним предметом.

Координаційна функція педагогічного спілкування спрямована на узгодження певних дій щодо організації спілкування та навчання, вміння орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях, уміти використовувати стратегії й тактики спілкування для організації спільної навчальної діяльності викладача та студента.

Роль пізнавальної функції є однією з головних у педагогічному спілкуванні, тому основна частина всіх знань, які здобуває студент у процесі навчання, відбувається завдяки спілкуванню, пізнанню навколишньої дійсності, інших людей, засвоєнню теоретичних та практичних знань і вмінь.

Експресивна функція в педагогічному спілкуванні полягає в можливості зрозуміти настрій партнера по спілкуванню, емоційно та яскраво передавати знання з метою зацікавлення студентів, позитивного налаштування їх на певне емоційне сприйняття знань; від настрою викладача залежить сприятлива атмосфера, взаєморозуміння та відкритість у діалозі в навчальному колективі, ставлення студентів до педагога, можливість висловлювати власні думки. Відомо, що під час позитивних емоцій інформація запам'ятовується набагато краще, тому емоційний настрій, позитивний клімат у навчальній аудиторії, створений викладачем, сприятиме ефективному запам'ятовуванню та розумінню отриманого навчального матеріалу.

Функція встановлення відносин між учасниками спілкування спрямована на забезпечення розуміння власного місця у складному комунікативному процесі, у використанні необхідних форм спілкування відповідно до певної ситуації. Відкритість і доброзичливість педагога, незалежно від ставлення його до особистості студента, повинна бути невід'ємною складовою процесу спілкування як у ході навчального часу, так і за його межами.

Функція організації впливу забезпечує зміну поведінки, настрою, певних емоційних станів, впливає на розвиток комунікативних умінь і навичок, формування певних поглядів, цінностей, прагнень, установок тощо. Вплив на студента може бути як позитивним, так і негативним, і головне завдання викладача – створити таку атмосферу, такі умови спілкування, використовувати такі засоби впливу на особистість студента, щоб створити умови навчання, за яких у студентів виникатиме інтерес до навчання, упевненість у власних здібностях, підвищуватиметься мотивація, бажання самостійно й творчо вирішувати складні завдання й самовдосконалюватися.

Управлінська функція педагогічного спілкування полягає в управлінні власною поведінкою, настроєм, емоціями та ставленням до інших, а також навчально-виховним процесом і спілкуванням, результатом якого повинно бути виховання розвинутої особистості студента.

Таким чином, педагогічне спілкування повинно бути діалогом між викладачем та студентами, у якому партнери по спілкуванню поважають один одного, вміють слухати і чути співрозмовника, налаштовані на позитивне ставлення один до одного й відкриті для отримання нової інформації.

Налаштованість на контакт, взаєморозуміння, рівноправні позиції у процесі спілкування допомагають ефективно вирішувати навчальні та професійні завдання. Педагогічне спілкування має бути спрямоване на інтелектуальний і духовний розвиток особистості студента, виконувати виховну функцію, розкривати творчі здібності студентів.

Висновки. Відсутність бар'єрів у спілкуванні, педагогічна етика, вміння критично ставитися до себе, уміння визнавати помилки та бажання виправляти їх, висока професійна культура й культура мовлення, орієнтованість на особистість студента, повага до точки зору іншої людини, пос-

тановка та досягнення педагогічних цілей – основні умови, створення яких у процесі професійного педагогічного спілкування в навчальному колективі є одним з головних чинників ефективності здобуття й засвоєння студентами знань та вмінь.

Список використаної літератури

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К. : Академія, 2006. – 256 с.
2. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов. / И.А. Зимняя. – 2-е изд., доп., испр. и перераб. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – 5-те вид., доп. і перероб. – К., 2007. – 656 с.
4. Вербицкий А.А. Человек в контексте речи формы и методы активного обучения / А.А. Вербицкий. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
5. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник для высших учеб. завед. / Г.М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 376 с.
6. Панферов В.Н. Психология общения / В.Н. Панферов // Вопросы философии. – 1971. – № 7.
7. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.

Бутенко Т.А. Педагогическое общение в образовательной среде технического вуза

В статье проанализирована суть понятия педагогического общения, определена его важность и значение в формировании личности студента. Рассмотрены функции педагогического общения и их роль в учебно-воспитательном процессе высшей школы.

Ключевые слова: педагогическое общение, образовательная среда, технический вуз.

Butenko T. Pedagogical communication in the educational environment of higher technical educational establishment

In this paper the essence of the concept of pedagogical communication is analyzed, its importance and value in formation of student's personality is defined. The functions of pedagogical communication and their role in the educational process of higher educational establishment are considered.

Key words: pedagogical communication, educational environment, higher technical establishment.